

Ciril Kosmač, Pomladni dan

Esej želi predstaviti roman Cirila Kosmača Pomladni dan, v katerem zavzema osrednje mesto pisateljevo otroštvo, predvsem odnos do očeta in matere, ki sta oblikovala njegovo življenjsko pot. Tematika „otroci in starši“ se prepleta skozi časovni okvir prve in druge svetovne vojne. V menjavanju časovnih perspektiv sta pomembni dve osebi v romanu: pisatelj kot prvoosebni pripovedovalec in njegova stara teta, „čuvarka domačije“, ki je preživela vojne vihre in ljubosumno varovala dom – še posebej stvari, ki so pripadale pisateljevemu očetu. Stara teta, zaverovana v svojo ljubezen do domačije in v davne spomine, povezuje dogajalni čas v romanu, njegov razpon iz preteklosti v sedanost. Pisatelj razkriva neštete drobne prikrite skrivnosti, ki so povezane z usodo lastne družine pa tudi z usodo glavne ženske junakinje Kadetke, ki ji je življenje namenilo veliko tragičnih izkušenj, a je kljub temu ohranila neuničljivo voljo do življenja. Usoda Kadetke in njenih staršev se prepleta s Kosmačevim otroštvom, zato je mogoče opazovati otroštvo v različnih situacijah: pisatelj je bil čustveno zelo navezan na mater in očeta, ki sta predstavljala varnost in ljubezen, Kadetka, osamel otrok čudnih naključij, pa je našla prijaznost in toplino v Kosmačevem domu. Medtem ko poteka pripoved o pisateljevem otroštvu jasno in neposredno, pa je nenavadna usoda Kadetke zastrta in jo Kosmač pojasni šele na koncu romana, ko predstavi tudi svoje pisateljsko izhodišče: pisati želi o resničnih dogodkih, kajti lepota umetniškega dela se skriva v resnici.

Pisateljev odnos do očeta se razkrije že na začetku pripovedi, saj je že v prvem poglavju mogoče spoznati, da je vladalo med očetom in sinom prijateljstvo in zaupanje. Kosmač je zelo spoštoval očeta, ki je prikazan kot izjemna osebnost: trden, žilav in pogumen kmet, upornik, ljubitelj glasbe in literature. Poudarjena je njegova navezanost na star harmonij, od katerega se ne bi nikoli poslovil, tudi če bi moral stradati. Oče je bil zelo ponosen na svojega sina Cirila, ki je imel pisateljski dar, zato ga je vedno spodbujal, naj piše, naj ustvarja. Taka podoba očeta se vedno znova prebujata v pisateljevem spominu, ko se po vojni vrne na osamelo domačijo, kjer stara teta še vedno skrbno skriva harmonij in očetovo praznično obleko. Kosmač ji ne želi povedati resnice, da oče nikoli več ne bo oblekel svoje praznične suknje. Za njegovo smrt je pisatelj izvedel po naključju, na slavnostnem srečanju z zavezniki. Sredi govorov, pozdravov in napitnic mu je znanec razodel resnico: očeta so pobili kot klavno žival. Njegovo smrt primerja pisatelj z igro zveri, ki kroži okoli plena. Esesovec, ki je veljal za poeta, je v vrsti jetnikov izbiral žrtev. Pogled mu je obstal na Kosmačevem očetu – ponosnem in še vedno postavnem človeku. Bil je prava izbira; z ostrim robom čevlja mu je oficir razbil glavo. Strašna resnica je ostala zapisana v pisateljevi najgloblji misli; nikomu je ni razodel, samo zapisal jo je – v spomin očetu in vsem, ki so izpolnili svojo dolžnost do domovine. Globoko v sebi namreč še vedno sliši glas očeta: „No, to pa tudi veš, da je naša hiša morala opraviti svojo dolžnost...“

Lik očeta, njegov odnos do domače zemlje in domovine, se navezuje na čas pisateljevega prihoda v Slap ob Idrijci. Stara domačija ga nagovori s svojimi spomini; začne jih obujati v samotni sobici in pripovedovalni čas se prevesi v preteklost – med mater, očeta, deda, brate in sestre ter Kadetko. Čas, ki zaznamuje pisateljevo otroštvo, je najprej povezan s prvo vojno, ki je družini vzela očeta; vso skrb za dom in otroke sta prevzela mati in ded. Ded je v romanu prikazan podobno kot oče: človek, ki ne pozna goljufije in laži ter s svojo neomajno trmo brani domačijo. Njegova smrt se kot velika bolečina priplazi v srce pisatelja, odraščajočega otroka, ki se prvič sreča z resnico slovesa.

Toda ded umre tako, kot je živel: mirno in pogumno. Dočakal je še sinovo začasno vrnitev z ruske fronte, nato pa je „usahnil“, kot je sam večkrat poimenoval odhod. Bolečina, ki se je naselila v vnuku ob dedovi smrti, je bila prežeta tudi s ponosom na izjemnega človeka, ki je ohranil svoje dostojanstvo v življenju in smrti.

Pisateljevo zgodnje otroštvo je zaznamovano z dvema prelomnicama: prva je smrt deda, ki je pustil za sabo veliko praznino, druga pa prihod očeta, ki se je za nekaj dni vrnil iz morije prve vojne. Vstopil je v svoj dom po treh letih odsotnosti, po treh letih bojazni. Njegov prihod je predstavljen tako poetično, da je mogoče takoj spoznati navezanost družine na očeta. Srečanje napolnila svetloba, vse je povezala odrešujoča bližina, izginila sta strah in negotovost. Toda v svetlobo prihoda je kmalu zarezala temna senca dedkove smrti in ponovno slovo – očetov odhod na fronto, neznani usodi nasproti.

Časovni premik v romanu predstavlja pisateljevo spominjanje na leta pred drugo vojno, na čas, v katerem je posebej izpostavljena mati – izjemen lik otroštva. Mati je velikodušno razdajala svojo ljubezen ne samo lastnim otrokom ampak tudi zapuščeni deklici Kadetki. Sprejela jo je z vso skrbjo in ji nudila varnost doma, bila jo je pripravljena braniti in jo varovati pred nasiljem njenih najožjih sorodnikov. Iz spominov na mater je pisatelj izluščil dve podobi, ki sta ga spremljali skozi življenje: materino ljubezen in smrt. Njena ljubezen do sina Cirila se izkaže že na začetku romana, ko pisatelj omeni svoje posebnosti, ki so ga ločile od ostalih otrok. Samo mati je najbolj poznala svojega „poba“, sanjača, občudovalca narave, ki se je v samoti potapljal v njene skrivnosti. V jasnih nočeh je skrivaj blodil naokrog, po visoko travi, da bi naravo občutil čim bliže, kot del samega sebe. Mama je vedela, do so sanjači posebneži, ki jih družba gleda zviška kot nekoristne, zato se je bala za „poba“. Svoje skrbi mu je razložila s sočutjem; s sočutjem do otroka, ki bo imel v življenju težavnejšo pot, zato bo potreboval več ljubezni, da ga bo varovala. Materine besede zaživijo, ko se pisatelj spominja, kako se je mati počasi poslavljala in mu nekega dne dejala: „... In nemara te imamo celo bolj radi... A tudi če te imamo bolj radi, te nimamo radi zato, ker bi bil ljubezni bolj vreden, kakor so jo drugi, ampak zato, ker si je nemara bolj potreben...“

Prelomnico v pisateljevem življenju predstavlja materina smrt. Na vso družino je leglo mračno vzdušje, saj so bili otroci priče njenega odhajanja. Veličina materine ljubezni in trpljenja je zajeta v pisateljevem spominu, v spoznanju, da je mati odklonila zdravljenje predvsem zato, da bi denar lahko porabili za šolanje otrok. Mati ni ničesar zahtevala; sinu je mirno povedala, kako zelo bi jo razveselilo njegovo šolanje, ker je nadarjen otrok. Njena tiha želja vzbudi v pisatelju nekak upor. Apatija, ki jo je doslej čutil do šolanja, se umakne volji, da bo izpolnil materino zadnjo željo. Končno odločitev izoblikujeta z očetom: Ciril bo študiral doma in opravil izpite na srednji šoli v Tolminu; materina žrtev bo kljub revščini dosegla svoj smisel.

Pri materinem slovesu, ki zareže v varnost in srečo domačije, je v romanu poudarek na dostojanstvu ne na žalosti; na dostojanstvu, s katerim družina sprejme njeno smrt, in na mirnosti, ko ji pripravijo poslednje slovo. Izjemen poudarek je namenjen očetu, njegovi ljubezni do žene in otrok. Ljubezen do žene se pokaže v njegovi odločitvi, da bo družina sama poskrbela za slovo. Oče in starejši otroci oblečejo mamo v črno obleko in pripravijo mrtvaški oder, kajti „mama je bila samo naša“, kot je zagotovil oče. Navidez ljubosumna izjava pa ima mnogo širši pomen: dragocenost naj ostane tistim, ki jo poznajo, cenijo in spoštujejo; ta poteza očetovega dostojanstva je ostala za vedno zapisana v pisateljevem spominu.

Popolnoma drugačno otroštvo pa je v romanu prikazano ob usodi deklice Kadetke, ki ves čas bega pisateljev spomin. Po vrnitvi na domačijo, po dobrih petnajstih letih odsotnosti, je še vedno živ spomin na nenavadno deklico; njena usoda se počasi lušči iz spominov. Pozabljeno je že bilo Kadetkino pravo ime, ostali so samo še nekateri drobci dogajanj, ki se skozi roman počasi sestavljajo v podobo; pomaga jo oblikovati teta, ki je še poznala pravo usodo Boženinih staršev. Pisatelj spoznava tragiko nezakonskega otroka: oče, češki kadet, je bil ena izmed nešteti nesmiselnih žrtev vojne, mati Justina, obupana od revščine in ponižanja, pa je izbrala smrt. Kot samomorilki so ji vaščani odrekli mrtvaški oder, luč in krsto – vsakršno poslednje spoštovanje. Toda

v njeno slovo je pisatelj vključil izjemno prisposodbo: pripoved vaške ženice, da je videla nad mrtvo Justino „žareče srce ljubezni“, ki je povsod razlivalo svojo svetlobo. Simbolika svetlobe ima širši pomen; nanaša se na Justinino ljubezen do kadeta in Božene, simbolično pa je zaobjela tudi Boženino hčerko Silvijo, pri kateri se je ponovil del materine usode. Silvija ne bo nikoli poznala svojega očeta; ostala pa ji je svetloba matere – neuničljiva življenjska volja Kadetke, ki v romanu prerašča meje literarne osebe in prehaja v simbol pisateljeve lastne življenjske volje, upanja in radostnega sprejemanja lepote narave. Kadetka in Silvija, svetli točki pisateljevih spominov, nadaljujeta življenje z vedrino in ljubeznijo, čeprav ju je čas zaznamoval z bolečino.

V pisateljevih spominih na otroštvo imajo pomembno mesto vaški posebnosti, ki prinašajo v pripoved vedrino humorja. Omeniti velja tesarja Podzemljča; humorno učinkuje že njegov priimek, saj je izdelovalec krst. V vaški skupnosti je neobhodno potreben, hkrati pa vaščani ohranjajo do njega nekakšno ironično distanco, saj ga skoraj že enačijo s smrtjo. Osrednje mesto zavzema v pripovedi potovka Katra s svojo specifično govorico – ponavljanjem končnih besed. Junakinja nastopa kot protiutež kruti realnosti vojne. Pisatelj pa jo omenja tudi zato, ker je njegovo otroštvo zaznamovala s knjigami. Čeprav je bila Katra samo potovka, je kupovala stare knjige in jih posojala pisatelju, ki jih je v samoti svoje sobice hlastno prebiral. Omeniti velja še enega junaka – vaškega „norca“ Trnarja. Oznako si je prislužil zaradi svojega odnosa do žene, ki jo je po poroki odpeljal v vaško samoto, kjer je od obupa in boleznih počasi hiral. Trnar je poznal njeno bolečino, zato je ženi občasno pripeljal veselo moško družino, radoživost, ki jo je pogrešala, hrup, ki bi ji pomagal ubežati pred smrtjo. Žena je spoznala, da smrti ni mogoče prepiti, vendar pa je cenila možovo dejanje, s katerim ji je skušal pomagati za ceno svojega velikega trpljenja.

Pomembno mesto je v romanu namenjeno pisateljevemu občudovanju narave, ki se mnogokrat preljuje v slavospev domovini. Najbolj poetični prikazi so namenjeni nočni pokrajini, prepletanju zvokov reke in svetlobe zvezd; Kosmač je zapisal, da je „človek državljan sveta“. V prostranosti kozmosa izginejo vse meje, rodi se občutek vrvenja, spreminjanja, občutek veličastne svobode, ki je v realnem bivanju ni mogoče najti. V realnosti še vedno gospodari nasilje vojn, postavljene so geografske meje, ljudje pišejo zgodovino in usodno posegajo v evolucijo. Klub tragiki, ki jo prinaša zgodovina, je Kosmačevo delo slavospev življenju. Groza druge svetovne vojne še ni izginila, spomini so še vedno boleči, roman pa je napolnjen z lepoto življenja, izraženo v mnogih simbolih. Eden izmed najbolj ekspresivnih je nedvomno v prepletu človekove bolečine in lepote narave; to so prizori, ko se pisatelj in Kadetka večkrat odpravita nabirat šmarnice, ki najlepše cveto na grobu Kadetkinega očeta. Bolečina in lepota si podata roko, smrt in življenje si stopita nasproti. Res je, da grobovi skrivajo ljudi, ki ne morejo biti pozabljeni, vendar pa se spomin nanje nadaljuje v novem življenju, ki ga v romanu predstavlja Kadetkina hči Silvija. Zaradi krožnice, na kateri skupaj potujeta bolečina in radost, življenje in smrt, se tudi roman simbolično začne in konča s slavospevom pomladnemu dnevu, svetlobi in lepoti narave, šumom reke Idrijce; vse je zlito v harmoničen utrip, v radost življenja, zato se roman zaključuje s poetično prisposodbo: “Bilo je, kakor bi stal sredi velikega srca.”